

VÉGEL LÁSZLÓ HATVANÉVES

EÖRSI ISTVÁN

Végel László 1967-ben az *Egy makró emlékiratai* című regénnyel lépett be a magyar irodalomba. „Robbant be”, ezt akartam írni, mert ha megfontoljuk, robbanás lett volna várható, de közállapotaink elfojtottak minden detonációt. Ez a könyv a forradalomból kimaradt jugoszláviai új generáció életérzése köré szervezi meg világát. A partizán papák hősök közül egy bürokratikus diktatúra képviselőivé lényegültek át. Magára valamit is adó fiatal ember megvetéssel taszította el magától ezt az apai mintát, és inkább a társadalom peremén, akár a bűnözés határmezsgyéjén rendezkedett be. Egy évvel később aztán – ezt is Végelnél olvastam – „Az apák hadjáratot indítottak fiaik ellen, és megnyerték a háborút. A győzelem mindent felégetett maga előtt, és ezzel egy korszak lezárult, egy utópia beszennyeződött.” De Tito neve és a titoizmus továbbra is zökkenésmentesen funkcionált mint a folyamatosság biztosítója. Végel azonban már akkor észrevette, hogy 1968 rést ütött ezen a folyamatosságon. És feszítővasat vert bele, és tágtította ezt a rést.

E buzgólkodása azért volt rendkívüli, mert ő a baloldali hivatkozású totalitáriánus diktatúra ellen baloldali alapállásból vette fel a harcot. Sinkó Ervin újvidéki ellen-katedrája megtanította arra, hogy a konformista kiegyezés a valósággal „mindig a leghaladóbb eszmékről való lemondás jegyében következik be”, és arra is ráébredt, hogy a leghaladóbb eszmék a Van és a Legyen közti feszültségből merítik dinamikájukat. Végel legintimebb dilemmája 1968-tól máig úgy foglalható össze,

hogy miként lehet úgy tudomásul venni a valóságot, hogy a tudomásulvétel ellenére, a baljós perspektívákkal is szembenézve ne egyezünk ki vele. Ez a szellemi alapállás két felismerésre támaszkodott. Először is arra a Jugoszláviában különös plaszticitással megmutatkozó tényre, hogy magát baloldalinak vagy proletárnak becéző diktatúra minden megrázkódtatás nélkül cserélhet ideológiai alibit, és válhat nemzetivé. Még az ellenzék és a másként gondolkodók többsége sem mert vagy tudott a nemzeti mítosszal szembeszállni, megmaradt Tito idejéből a „kocsonyás diktatúra”, csak nagyobb nemzeti támogatást élvezett, mint korábban.

Elkeseredéséből Végelt második keserű felismerése mentette ki. Mindig is tudatában volt annak, hogy két kultúra érintkezése pontján kell helytállnia. Vagyis magyar nyelven, és az ebben felhalmozódott tudás segítségével kell megfogalmaznia a jugoszláv alternatívákat és tapasztalatokat. Ez a felismerése kétszeresen is kisebbségi létre kárhoztatta, mert szembeállította mindkét nacionalizmussal. Az efféle kisebbségi lét, ha elvállalják, felszabadító hatású. Agresszív többségek diktatumai ellen védekezve a kisebbségi ember *minden* kisebbség igazát magáévá teszi. Az agresszív többségek szószólói mindig populisták, még akkor is, ha a „nemzet” szlogenjéhez hozzákeverik a „polgár” szót mint csatakiáltást. Velük szemben a tudatos kisebbségi ember az igazi polgár, mert az emberi jogok osztatlanságának talaján áll, és a felvilágosodás hagyományába ereszti gyökereit.

Végel László eléggé fel nem ismert, roppant jelentőségét mindenekelőtt ezzel a sajátosságával hozom összefüggésbe. A felvilágosodás hagyománya sohasem érezhette otthon magát a mi kultúránkban és emberi kapcsolatrendszerünkben. Ahol nagy erővel jelentkezett, mint Csokonainál vagy Adynál, ott észre sem vették, elhallgatták vagy mentegetve magyarázták. Így történhetett, hogy nálunk a polgár, mielőtt nagypofájú yuppieként behuppannát volna a politikai és gazdasági hatalom bársonyszékeibe, esztétikai minőségként szerzett tekintélyt magának, olyan kisebbségként tehát, mely beteljesülését önmagában találta meg. Végel László szerint ellenben „a kisebbségi ember méltóságát nem a konvencionális, állítólag sokat sejtető tájkultusz, nem az önelégült bezárkózás, nem a tudatos politikával kifejlesztett szellemi sterilitás, hanem az általános emberi értékek melletti szívós kiállás, a kockázat, a szellemi ellenzékiiség erejével lehet visszahódítani”.

A kisebbségi ember európai küldetésének paradigmája Végel László számára egy szóban foglalható össze: Újvidék. Volt egyszer egy sokkultúrájú közép-európai város. Először szellemi kötőszövetét, a különféle nyelveken beszélő zsidóságot irtották ki. Aztán – nemrégiben – a sokféleség egységét biztosító kisebbségeket kezdték ritkítani – ha nem is irtották módszeresen, de elkergették, akit csak lehetett. Végelt nem lehetett elkergetni. Keszűren figyelte, és aprólékosan lejegyezte, hogy miként válik a gazdag közép-európai szintézis, Újvidék, vagy Mária Terézia alapító oklevelének tanúbizonysága szerint: Neo-Planta Belgrád elhanyagolt, piszkos elővárosává. De talán nem visszafordíthatatlan ez a folyamat, hiszen akkor már neki sem volna mit keresnie ott. Nem magáról írja, de én rá gondolok, amikor olvasom bátor felismerését: a kisebbségi ember számára „*európai küldetése nemcsak vonzó szellemi feladat, hanem létfeltétel, a megmaradás kérdése*”.